

УДК 811.112.2
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-87-13>

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ СКЛАДНИХ ТЕРМІНІВ-ІМЕННИКІВ ПРИКОРДОННОЇ СФЕРИ (НА ОСНОВІ ШЕНГЕНСЬКОГО КОДЕКСУ ПРО КОРДОНИ)

Янковець О. В.

*доктор філософії з філології,
доцент кафедри іноземних мов*

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

вул. Шевченка, 46, Хмельницький, Україна

orcid.org/0000-0002-1323-8099

alena.yankovets84@gmail.com

Ключові слова: *компонент,
комбінаторна здатність,
родова належність,
словотвір, модель.*

У статті розглядаються структурні особливості німецьких складних термінів-іменників, які належать до прикордонної сфери. Термінологічні одиниці були виокремлені шляхом вибірки із Шенгенського кодексу про кордони. Ми дотримуємось думки, що фаховий текст є найважливішим засобом вираження фахової мови через накопичення та передачу фахової інформації, і саме в тексті проявляються основні функції термінів (номінативна, репрезентативна, сигніфікативна, комунікативна та когнітивна). Загалом було проаналізовано 180 термінологічних одиниць і були зроблені відповідні висновки щодо їхніх структурних особливостей. Найбільша кількість проаналізованих термінологічних одиниць є двокомпонентними термінами, трикомпонентних термінів було виявлено в чотири рази менше, а чотирикомпонентні (полікомпонентні) терміни становлять незначний відсоток від загальної кількості. Однією з особливостей німецьких складних термінів прикордонної сфери є їх функціонування за загальними правилами лексикології німецької мови, що є свідченням того, що терміни – це не особливі слова (неологізми, неоніми, okazionalizmi), а слова загального вжитку, які в одному зі своїх значень є фаховими лексичними одиницями на позначення спеціальних понять. Найбільшою комбінаторною здатністю володіє іменник, поєднуючись з іншими іменниками, значно рідше – з іншими частинами мови. Щодо родової належності, то кількість іменників чоловічого та жіночого роду значно переважає над іменниками середнього роду, що є цілком закономірним для німецької мови. Типовим для досліджуваного скопусу термінів є частотність уживання певних іменників, зокрема іменника «кордон», який поєднується з іншими іменниками, а також числівниками, прикметниками, прийменниками, формуючи дво-, три- та полікомпонентні лексичні одиниці.

STRUCTURAL FEATURES OF GERMAN COMPOUND TERMS-NOUNS OF THE BORDER SPHERE (BASED ON THE SCHENGEN BORDERS CODE)

Yankovets O. V.

*Doctor of Philosophy in Philology,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
named after Bohdan Khmelnytskyi
Shevchenko str., 46 Khmelnytskyi, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1323-8099
alena.yankovets84@gmail.com*

Key words: *component, combinatorial ability, gender, word formation, model.*

The article examines the structural features of the German compound noun terms that belong to the border area. The terminological units were selected by sampling from the Schengen Borders Code. We believe that a professional text is the most important means of expressing professional language through the accumulation and transmission of professional information, and it is in the text that the main functions of terms (the nominative, representative, significant, communicative, and cognitive ones) are manifested. In total, 180 terminological units were analysed, and the corresponding conclusions regarding their structural features were drawn. The largest number of the analysed terminological units are two-component terms, three-component terms are four times less, and four-component (poly component) terms make up a small percentage of the total number. One of the features of German compound terms is their functioning according to the general rules of the lexicology of the German language, which proves that the terms are not special words (neologisms, neonyms, occasionalisms), but the words of general vocabulary, which in one of their meanings are specialized lexical units, which denote special concepts. A noun has the greatest combinatory ability, combining with other nouns, seldom – with the other parts of speech. The number of masculine and feminine nouns significantly outweighs neuter nouns, which is quite natural for the German language. The frequency of use of certain nouns, in particular the noun “border”, which is combined with other nouns, as well as numerals, adjectives, and prepositions, forming two-, three- and multi-component lexical units, is typical for the studied scope of terms.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку новітніх технологій, розвитку всіх галузей людського життя, інтернаціоналізації та глобалізації першочергового значення набуває питання стандартизації галузевої термінології. 21 століття – це століття новітніх можливостей та інформаційних технологій. Термінологія вже не є суто науковим поняттям, тому що будь-яка інформація є відносно доступною для пересічного громадянина завдяки проникненню комп’ютерних технологій у всі сфери соціального життя. Проте необхідність систематизації фахових вокабулярів залишається суто лінгвістичною проблемою, тому що дослідження певної терміносистеми вимагає комплексного професійного підходу. На передній план виходять терміносистеми, які донині були менш дослідженими (або залишились поза увагою термінознавців), а також фахові мови,

яким традиційно приділялось менше значення порівняно з англійською (німецька, французька, іспанська тощо). У нашому дослідженні ми здійснюємо спробу проаналізувати структурно-семантичні особливості прикордонної терміносистеми німецької мови на основі Шенгенського кодексу про кордони.

Об’єктом дослідження є німецька прикордонна термінологія, **предметом дослідження** є структурні особливості німецьких складних термінів-іменників (на основі вибірки, здійсненої із Шенгенського кодексу про кордони).

Мета статті полягає в комплексному аналізі німецьких прикордонних термінів-іменників із погляду їхньої структури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність налагоджувати міжнародні стосунки та спілкуватися із представниками інших держав

привела до економічного зростання та появи міжнародних організацій, але ці явища породили й мовні проблеми, яких не існувало раніше. Відбувається стандартизація економічної, наукової та культурної комунікації між організаціями, представниками різних держав, політиками, науковцями, підприємцями тощо. Тобто глобалізація вплинула на всі сфери суспільно-політичного життя і, звісно ж, на мову, тому що саме мова є відображенням усіх аспектів життя. Ця ситуація викликала потребу ґрунтовніше вивчати не лише мови міжнародної комунікації, як-от англійська, китайська чи арабська, а також мови інших розвинутих держав, зокрема німецьку. Знання як мінімум двох мов є невід’ємним атрибутом сучасного фахівця.

Міжнародна співпраця передбачає тісні політичні, економічні та культурні зв’язки. Шенгенський кодекс про кордони становить спільний набір правил стосовно контролю осіб, умов в’їзду та терміну перебування в Шенгенській зоні. За договором, укладеним у селі Шенгені (Люксембург) 14 червня 1985 р., Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина та Франція погодилися поступово скасовувати контроль на спільних кордонах і запроваджувати свободу пересування для всіх громадян країн Європейського Союзу (далі – ЄС), які уклали цю угоду, інших держав-членів і громадян третіх країн. Ті ж п’ять країн уклали 19 червня 1990 р. Шенгенську конвенцію, у якій викладено заходи та гарантії щодо запровадження свободи пересування. 15 березня 2006 р. ухвалений Шенгенський кодекс про кордони, що змінював Шенгенську конвенцію [10]. Предметом нашого дослідження є прикордонна термінологія, яка функціонує в німецькій версії Шенгенського кодексу про кордони.

У сучасній лінгвістиці немає уніфікованого визначення терміна. Різноманітність поглядів на дане питання зумовлена декількома чинниками. Серед яких парадигма, крізь яку досліджується поняття «термін» (структурна, функційна, антропоцентрична тощо), а також відмінність поглядів науковців чи наукових шкіл, які його вивчають. В.І. Карабан визначає термін як мовний знак, що репрезентує поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки. Науковець зазначає, що науково-технічні терміни становлять суттєву складову частину науково-технічних текстів [9, с. 54]. Отже, термін отожднюється з мовним знаком і функціонує в межах науково-технічного тексту. На думку іспанської мовознавиці Терези Кабре, термінологія базується на семантиці, а терміни – це одиниці, які співвідносять мову та реальність і уособлюють об’єкти навколишнього світу [3]. Прихильники функціонального підходу (серед яких Т.Р. Кияк) дотримуються концепції про функ-

ціональну природу терміна, тобто в ролі терміна може виступати будь-яке слово, а терміни – це не особливі слова, а слова в особливій функції [8].

Після здійснення вибірки прикордонних термінів із Шенгенського кодексу про кордони ми зробили спробу проаналізувати 180 термінологічних одиниць щодо їхньої структури. У нашій роботі ми дотримуємось вимог, за якими лексична одиниця зараховується до скопусу певної терміносистеми, – точності та лаконічності, однозначності та нейтральності, відсутності експресії, дериваційної здатності, або гнучкості, відповідності міжнародним і національним термінологічним стандартам і системності. Згідно з німецьким стандартом DIN 2342, терміносистемою конкретної галузі вважають сукупність усіх термінів її поняттєвого поля, між якими виникають чи встановлюються зв’язки, що сприяє цілісності терміносистеми [4, с. 111]. Тому, як уважають німецькі дослідники, терміносистеми служать основою для уніфікації та нормування термінів, для порівняння понять і назв у різних мовах, упорядкування фахових знань [1, с. 75]. Проблеми дослідження словотвору в німецькій мові висвітлені в роботах сучасних німецьких лінгвістів Й. Ербена [5], В. Фляйшера й І. Барца [6], М. Лоде [7].

Термінологія прикордонної сфери в широкому розумінні слова – це сукупність термінів, які обслуговують сферу охорони кордонів зони Шенгенської угоди. Дослідження структури німецької прикордонної термінології здійснювалося на основі компонентного аналізу термінологічних одиниць.

Отже, найчастіше трапляються складні терміни, утворені способом словоскладання. Складання – утворення нового слова шляхом поєднання двох або більше слів в одне. Часте використання складних термінів можна пояснити зручністю використання цілісного оформленого слова, порівняно зі словосполученням. Словоскладання є провідним способом утворення термінологічної лексики в німецькій мові [2], тому серед загальної кількості термінів прикордонної сфери найчастіше вживаються саме складні. Перевагами словоскладання як морфологічного способу словотвору є стислість, інформативність і лаконічність. Словоскладання вважається також способом економії мовних засобів і є типовою рисою німецької мови. Приклади складних прикордонних термінів такі:

- *Aufenthaltsdauer* (f) – *тривалість перебування*;
- *Außengrenzübergangsstelle* (f) – *зовнішній пункт пропуску*;
- *Binnengrenze* (f) – *внутрішній кордон*;
- *Durchreiseland* (n) – *країна, яку перетинають транзитом*;

- *Einreisekontrolle (f)* – контроль на в'їзді;
- *Fälschungsmerkmal (n)* – ознака підробки (документа);
- *Flussgrenze (f)* – річковий кордон;
- *Grenzbehörde (f)* – прикордонне відомство;
- *Grenzpolizei (f)* – прикордонна поліція;
- *Grenzschutzbeamte (m)* – працівник органів охорони кордону.

З погляду структури складні терміни поділяються на дво-, три- і чотирикомпонентні. Серед проаналізованих складних термінів прикордонної сфери найбільше термінологічних одиниць є двокомпонентними (138 одиниць), трикомпонентних було виявлено значно менше (36 одиниць), а чотирикомпонентних – лише 6 одиниць. Кількісне співвідношення німецьких складних термінів відображено з допомогою діаграми (рис. 1).

Розгляньмо приклади складних німецьких термінів залежно від їхньої структури. Отже, прикладами двокомпонентних термінів-іменників є:

- *Außengrenze (f)* – зовнішній кордон;
- *Begleitperson (f)* – супровідна особа;
- *Einreisebedingung (f)* – умова в'їзду;
- *Grenzkodex (m)* – Кодекс про кордони;
- *Grenzübergang (m)* – перетин кордону;
- *Herkunftsland (n)* – країна походження;
- *Identitätsdokument (n)* – посвідчення особи;
- *Mitgliedstaat (m)* – країна – член Шенгенської угоди;
- *Seegrenze (f)* – морський кордон;
- *Verfälschungsmerkmal (n)* – ознака фальсифікації.

Наступні уривки Шенгенського кодексу про кордони демонструють комбінаторну здатність іменника *Grenze (f)* утворювати похідні тер-

міни. “*Gemeinsame Maßnahmen bezüglich des Überschreitens der Binnengrenzen durch Personen sowie bezüglich der Grenzkontrollen an den Außengrenzen sollten dem in den Rahmen der Union einbezogenen Schengen-Besitzstand, <...>, Rechnung tragen*”. “*Wo es angemessen erscheint und soweit die örtlichen Umstände es zulassen, sollten die Mitgliedstaaten erwägen, an den Grenzübergangsstellen der See- und Landgrenzen getrennte Kontrollspuren einzurichten*”. “*Die Mitgliedstaaten richten insbesondere an den Grenzübergangsstellen ihrer Luftgrenzen getrennte Kontrollspuren ein, um Personenkontrollen gemäß Artikel 8 vornehmen zu können*”.

Загалом, іменник *Grenze (f)* уживається в Шенгенському кодексі про кордони приблизно 200 разів і як однокомпонентний термін, і як компонент дво- і трикомпонентних термінологічних одиниць.

Більшість двокомпонентних термінів утворено поєднанням двох іменників (128 одиниць), і лише 10 – за іншими продуктивними моделями словотвору:

1. Прийменник + іменник (4 одиниці): *Binnengrenze (f)* – внутрішній кордон, *Binnenflug (m)* – внутрішній рейс, *Binnensee (m)* – внутрішньоматерикове озеро, *Binnenwässer (pl)* – внутрішні води.

2. Прикметник + іменник (3 одиниці): *Höchstdauer (f)* – максимальний термін (перебування у країні), *Kurzaufenthalt (m)* – короткотривале перебування, *Sonderregelung (f)* – окреме регулювання.

3. Прислівник + іменник (2 одиниці): *Außengrenze (f)* – зовнішній кордон, *Zusammenarbeit (f)* – співпраця, взаємодія.

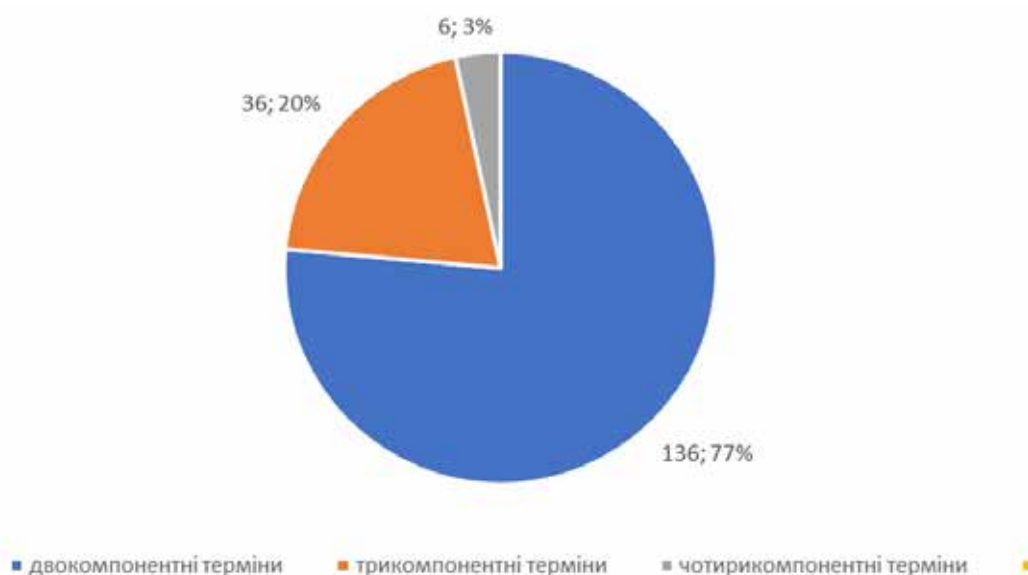

Рис. 1. Кількісне співвідношення складних німецьких термінів-іменників прикордонної сфери

4. Числівник + іменник (одна термінологічна одиниця): *Drittstaat (m)* – третя країна (не учасник Шенгенської угоди).

Отже, робимо висновок, що структурні особливості двокомпонентних німецьких термінів прикордонної сфери відповідають загальним принципам словотвору в німецькій мові. Вони були створені шляхом поєднання основ лексичних одиниць загального вжитку, які комбінуються і одна з одною (*Drittstaat m, Außengrenze f, Herkunftsland n*), і з основами фахових лексем (*Grenzkodex m, Identitätsdokument n, Visuminhaber m*).

Прикладами трикомпонентних німецьких термінів прикордонної сфери є такі термінологічні одиниці, утворені за продуктивними моделями словотвору:

- *Benelux-Wirtschaftsunion (f)*, ім. + ім. + ім. – економічний союз Бенілюкс;
- *Drittstaatsangehörige (m)*, числ. + ім. + ім. – громадянин третьої країни;
- *Einreiseverweigerungsgrund (m)*, ім. + ім. + ім. – причина відмови у в'їзді;
- *Flugbesatzungspersonal (n)*, ім. + ім. + ім. – екіпаж;
- *Gesetzgebungsakt (m)*, ім. + ім. + ім. – законодавчий акт;
- *Grenzschutzbeamte (m)*, ім. + ім. + ім. – представник прикордонного відомства;
- *Grenzübergangsstelle (f)*, ім. + ім. + ім. – пункт перетину кордону;
- *Grenzschutzteam (n)*, ім. + ім. + ім. – команда (персонал) з охорони кордону;
- *Grenzübertrittskontrolle (f)*, ім. + ім. + ім. – контроль за перетином кордону;

– *Transferfluggast (m)*, ім. + ім. + ім. – авіапасажир, який подорожує транзитом.

Судячи із проаналізованих складних дво- і трикомпонентних термінів, найвищу комбінаторну здатність має іменник, що цілком відповідає тенденціям словотвору в німецькій мові. Іменник має тенденцію поєднуватися з іншими іменниками, рідше – із числівниками, прикметниками чи прислівниками.

Серед проаналізованих складних термінологічних одиниць прикордонної сфери фігурують і полікомпонентні терміни в незначній кількості:

- *Außengrenzübergangsstelle (f)*, присл. + ім. + ім. + ім.;
- *Durchführungsrechtsakt (m)*, прийм. + ім. + ім. + ім.;
- *Durchführungsübereinkommen (n)*, прийм. + ім. + прийм. + ім. – імплементаційна угода;
- *Flussschiffahrtshafen (m)*, ім. + ім. + ім. + ім. – річковий порт;
- *Personenkraftfahrzeug (n)*, ім. + ім. + ім. + ім. – пасажирський транспортний засіб;
- *Zwischenlandeflughafen (m)*, прийм. + ім. + ім. + ім. – міжнародний аеропорт.

Щодо родової належності складних німецьких термінів прикордонної сфери, то 73 іменники є чоловічого роду (*Datenbestand, Dienstpass, Einreisestempel, Fingerabdruck, Militärausweis* та інші), 72 – жіночого (*Ausreisekontrolle, Einreisekontrolle, Grenzüberwachung, Landgrenze, Seegrenze* та інші), 37 – середнього (*Aufenthaltsrecht, Evaluierungsprogram, Flughafenstransitvisum, Informationssystem, Nachbarland* та інші), один іменник уживається у формі множини (*Binnenwässer*).

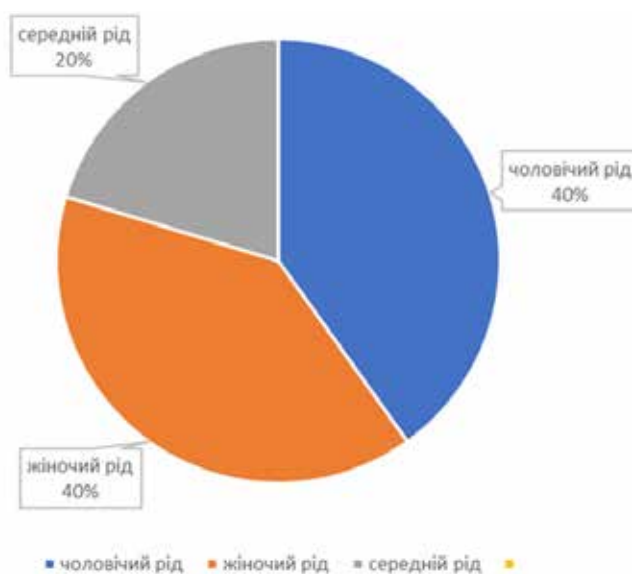

Рис. 2. Родова належність складних німецьких термінів-іменників прикордонної сфери

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, німецькі терміни-іменники прикордонної сфери є особливим прошарком лексичного складу німецької мови, тому що вони утворюються та функціонують за загальними правилами лексикології німецької мови, водночас інколи надають спеціальних фахових значень лексичним одиницям загальнонародного вокабуляру. Німецькі складні терміни прикордонної сфери створені шляхом поєднання лексичних одиниць загального вжитку з фаховими лексичними одиницями в різних комбінаціях і за різними продуктивними моделями словотвору. Нами було встановлено, що найбільша кількість складних іменників є двокомпонентними термінами, трикомпонентних термінів було виявлено значно менше, а полікомпонентні терміни становлять лише 3% від загальної кількості. Найбільшою комбінаторною здатністю володіє іменник, поєднуючись з іншими іменниками, значно рідше – з іншими частинами мови. Щодо родової належності, то кількість іменників чоловічого та жіночого роду значно переважає над іменниками середнього роду, що є цілком закономірним для німецької мови.

Перспективи подальших розробок убачаємо в дослідженні семантичних особливостей німецької прикордонної термінології, а також в аналізі інших нормативно-правових актів, які регулюють захист і охорону кордонів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Einführung in die Terminologiearbeit / R. Arntz et al. 3. Aufl. Hilesheim : Georg Olms, 2002. 331 S.
2. The Comparative Analysis of the English and German Term-Formation in the Legislative Documents (Based on the Schengen Border Code) / I. Bloshchynskyi et al. *International Journal of Society, Culture & Language*. 2021. № 9 (3). P. 73–81.
3. Cabré T.M. Terminology: Theory, Methods, and Applications / Ed. Juan C. Sager ; Transl. Janet Ann DeCesaris. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 1999. 248 p.
4. DIN 2342 Teil 1: Begriffe der Terminologie Lehre, Grundbegriffe. Deutsches Institut für Normung e.V. Berlin ; Wien ; Zürich : Beuth Verlag GmbH, 1992. 425 S.
5. Erben J. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre. 5. Durchgearbeitete und ergänzte Auflage. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2006. 205 S.
6. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. 4. völlig neubearbeitete Auflage. Berlin ; Boston : De Gruyter (Studium), 2012. 484 S.
7. Lohde M. Wortbildung des modernen Deutschen. Tübingen : Narr, 2006. 352 S.
8. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти : монографія / А.С. Д'яков та ін. Київ : КМ "Academia", 2000. 216 с.
9. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову. Вінниця : Нова книга, 2003. 126 с.
10. Шенгенська угода. *Вільна енциклопедія – Вікіпедія*. URL: <https://cutt.ly/IBNZPdh> (дата звернення: 20.10.2022).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Verordnung (EU) 2016/399 Des Europäischen Parlaments und des Rates. URL: <https://cutt.ly/YBNXiHY> (дата звернення: 20.10.2022).

REFERENCES

1. Arntz, R., Picht, H. & Mayer, F. (2002). Einführung in die Terminologie Arbeit. 3. Aufl. Hilesheim: Georg Olms. 331 S. [in German].
2. Bloshchynskyi, I., Borakovskyy, L., Prihodko, G., Novikova, T., Moroz, N., & Kalyniuk, N. (2021). The Comparative Analysis of the English and German Term-Formation in the Legislative Documents (Based on the Schengen Border Code). *International Journal of Society, Culture & Language*, 9 (3), 73–81 [in English].
3. Cabré, Teresa M. (1999). *Terminology: Theory, Methods, and Applications*. Ed. Juan C. Sager. Transl. Janet Ann DeCesaris. Amsterdam: John Benjamins Publishing. DOI: 10.7202/004006ar [in English].
4. DIN 2342 Teil 1: Begriffe der Terminologie Lehre. (1992). Grundbegriffe / Deutsches Institut für Normung e.V. Berlin, Wien, Zürich: Beuth Verlag GmbH. 425 S. [in German]
5. Erben, J. (2006). Einführung in die deutsche Wortbildungslehre. 5. Durchgearbeitete und ergänzte Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag [in German].
6. Fleischer, W., Barz, I. (2012). Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. 4. völlig neubearbeitete Auflage. Berlin – Boston: De Gruyter (Studium) [in German].
7. Lohde, M. (2006). Wortbildung des modernen Deutschen. Tübingen: Narr [in German].
8. Diakov, A.S., Kyiak, T.R., & Kudelko, Z.B. (2000). Osnovy Terminotvorennia: Semantychni ta Sotsiolinhvistychni Aspekty [Basics of Termi-

- nology: Semantic and Sociolinguistic Aspects]. Kyiv: Vydavnychiy Dim “KM Academia” [in Ukrainian].
9. Karaban, V.I. (2003). Teoriya i praktyka perekladu z ukrayinskoyi movy na anhliysku movy [Theory and practice of translation from Ukrainian into English language]. Vinnytsya: Nova Knyha [in Ukrainian].
 10. Shenhenska uhoda [Schengen Agreement]. *The Free Encyclopedia Wikipedia*. Retrieved from: <https://cutt.ly/IBNZPdh> [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Verordnung (EU) 2016/399 des europäischen Parlaments und des Rates. Retrieved from: <https://cutt.ly/YBNXiHY>